

Durdurulamayan İNSANLIK - Dünyanın Hakimiyetini Nasıl Ele Geçirdik? Yuval Noah HARARI

“Tüm varlıklara... aramızdan ayrılanlara, yaşayanlara ve henüz dünyaya gelmemiş olanlara. Atalarımız dünyayı bugünkü haline getirdi. Gelecekte neye dönüşeceğine biz karar vereceğiz.”
Yuval Noah HARARI

İnsanların Amacı Nedir?

Büyümek zor iş. Sadece siz ve arkadaşlarınız için değil, herkes için zor. Hayvanlar için bile...

Aslan yavruları büyürken koşmayı ve zebra avlamayı öğrenmelidir. Genç bir yunus yüzmeyi ve balık yakalamayı bilmelidir. Bir kartal yavrusunun uçmayı ve yuva yapmayı öğrenmesi gerekir. Ve bunların hiçbiri kolay değildir.

Büyümek insanlar için çok daha zordur çünkü neleri öğrenmemiz gerektiğini tam olarak bilemeyiz. Aslanlar koşar ve zebra avlar, yunuslar yüzer ve balık yakalar, kartallar uçar ve yuva yapar. **Peki insanlar ne yapar?**

İnsanların o kadar çok seçeneği var ki! İşte insan olmak bu yüzden çok kafa karıştırıcı.

Sonuçta ne yaparsanız yapın, öncelikle insanların neden bu kadar çok seçeneği olduğunu bilmeniz önemlidir. Bu seçeneklere sahibiz, çünkü dünyayı biz yönetiyoruz.

Doğrusu insanlar o kadar güçlü ki, tüm diğer hayvanların kaderi bizim elimizde. Aslanlar, yunuslar ve kartallar hâlâ hayatta, çünkü yaşamalarına izin veriyoruz. Dünyadaki tüm aslan, yunus ve kartallardan kurtulmak isteseydik, bunu bir sene içinde başarabilirdik.

Bu, iyilik için de kötülük için de kullanılabilir çok büyük bir güç. İnsan olmak için, sahip olduğumuz bu gücü ve onunla neler yapabileceğimizi anlamalıyız.

Ve bunun için öncelikle bu gücü nasıl elde ettiğimizi bilmeliyiz. Biz insanlar aslanlar gibi kuvvetli değiliz, yunuslar gibi yüzemeyiz ve kuşkusuz kanatlarımız da yok! Öyleyse nasıl gezegenin hâkimi olabildik?

Bu sorunun yanıtı, hayatınızda duyacağınız en garip hikayelerden biridir. **Üstelik gerçek bir hikâye.**

Eskiden Vahşiydik

Hikayemiz çok eski zamanlara, bundan milyonlarca yıl öncesine uzanıyor. O zamanlar insanlar sadece sıradan hayvanlardı. Evlerde yaşamıyor, okula veya işe gitmiyorlardı; arabaları, bilgisayarları ve süpermarketleri yoktu.

Yabanda yaşıyor, meyve toplamak için ağaçlara tırmanıyor, etrafı koklayarak mantar arıyor; solucan, salyangoz ve kurbağalarla besleniyorlardı.

Zürafa, zebra ve babun gibi diğer hayvanlar insanlardan korkmuyor, hatta onlara pek aldırış etmiyorlardı. Hiç kimse insanların günün birinde Ay'a gideceğini, atom bombaları yapacağını ve şimdi okuduğunuz gibi kitaplar yazacağını düşünmüyordu.

Başlangıçta insanlar alet yapmayı bile bilmiyordu. Zaman zaman yemişleri kırmak için taşları kullanıyorlardı. Yayları ve okları, mızrakları ve bıçakları yoktu. İnsanlar nispeten zayıf hayvanlardı ve eğer bir aslan ya da ayı görürlerse son sürat kaçmak zorundaydı!

Günümüzde hâlâ bir sürü çocuk, gecenin bir yarısı uyanır ve yatağının altında bir canavar olmasından korkar. Milyonlarca yıl öncesinden kalma bir anıdır bu. O zamanlar, geceleri çocukları avlayan canavarlar gerçekten de vardı. Karanlığın içinden duyduğunuz belli belirsiz bir ses, sizi yemeye gelen bir aslana ait olabilirdi. Eğer hızla bir ağacın tepesine tırmanırsanız, kurtulurdunuz. Ama eğer uyumaya devam ederseniz, aslana yem olurdunuz.

Çeşitli aletler yapmak için sopa ve taşları kullanmaya başladı insanlar. Sadece hayvanlardan arta kalan kemikleri kırmak için değil kayalardaki istiridyeleri sökmek, yaban

soğanları ve havuçları kökleme, kertenkele ve kuş benzeri küçük hayvanları avlamak için de bu aletleri kullandılar.

İnsanlar en sonunda, sopa ve taşlarla yaptıklarından çok daha muhteşem bir şeyi keşfettiler: Ateşi kullanmayı öğrendiler! Ateş çok acımasız ve korkutucudur. Aslan zebraı yediğinde karnı doyar ve sonra yatıp uyur. Ancak ateş bir ağacı yediğinde karnı daha da acıkır, vahşice bir ağaçtan diğerine sıçrar. Tüm ormanı bir günde yiyebilir, ardında sadece külleri bırakır. Yayılmasını durdurmak için ateşe dokunmaya, onu tutmaya çalışırsanız sizi de yakar. Bu yüzden bütün hayvanlar ateşten korkar. Hatta ateşten, aslandan korktuklarından daha fazla korkarlar. Aslında aslanlar bile ateşten çok korkar.

Fakat bazı eski insanlar ateşe çok ilgi duydular. Bir de onu taş ve sopa gibi kullanabilselerdi... Zaman zaman siz de ateşe bakıp alevlerin dansını izler misiniz? Eski insanlardan kalan bir diğer anı da budur. Başta insanlar ateşe büyük bir dikkatle yaklaştılar, onu uzaktan izlediler. Belki yıldırım bir ağacı tutuşturduğunda etrafına oturup ışığından, ısısından faydalanabileceklerini anladılar. Ama daha da iyisi, ağaç yandığı sürece tehlikeli hayvanların hiçbirinin onlara yaklaşmaya cesaret edememesiydi.

Ama ateşle ilgili en iyi şey aslanları kaçırması ya da insanları ısıtıp aydınlatması değildi. Hayır, ateşle ilgili en iyi şey, eski insanların yemek pişirmeye başlayabilmesiydi.

İnsanlar ateşe sahip olmadan önce, çiğ besinleri tüketmek için oldukça fazla zamana ve çabaya ihtiyaç duyuyordu. Minik parçalara ayırmalı, uzun süre çiğnemeli ve sonrasında da mideleri bunları sindirebilmek için çok çalışmalıydı. Dolayısıyla insanların büyük dişlere, büyük bir mideye ve çok sabırlı olmaya ihtiyaçları vardı. Ateş yaktıklarında yemek yemek oldukça kolaylaştı.

Pişirmek gıdaları yumuşattı, böylece insanlar artık yemek ve sindirmek için daha az zaman ve çaba sarf etmeye başladı. Bunun sonuncunda insanlar değişmeye başladı: dişleri ve mideleri küçüldü... ve boş zamanları çoğaldı!

Bazı bilim insanları insan beyninin gelişmesinde yemek pişirmenin son derece önemli bir rolü olduğunu iddia ediyor. Yemek pişirmek ve beyin arasında ne gibi bir bağlantı olabilir ki?

Şöyle ki, insanlar besinlerini büyük dişleriyle çiğnemek ve büyük mideleriyle sindirmek için çok fazla zaman ve çaba harcardı ve beyinlerine yetecek kadar enerji kalmazdı. Yani ilk insanlar büyük mideli ama küçük beyinliydi. Pişirmeye başladıklarında her değişti: Çiğnemeye ve sindirime daha az enerji harcayan insanlar, beyinlerini beslemek için daha fazla enerji bulabildi. Mideleri küçüldü, beyinleri büyüdü ve insanlar daha akıllı hale geldi.

Fakat yine de bu değişimi büyütmemeliyiz. Evet, eski insanlar artık daha akıllıydı; aletler yaptılar, ateş yaktılar, hatta zaman zaman zebra ya da zürafa avladılar. Aslanlardan ve ayılardan daha iyi korunmaya başladılar. Ama sadece bu kadar. Kesinlikle dünyaya hükmedemediler.

Cüceler Adası

Endonezya'nın küçük bir adası Flores ana karaya çok yakındı, ancak deniz yükselince burada yaşayan insanlar ve hayvanlar anakaraya dönemeyip burada mahsur kaldılar. İlk önce, daha çok gıdaya ihtiyaç duyan büyük hayvanlar (filler) ve büyük insanlar yok oldu. Daha az besine gereksinim duyan daha küçük insan ve hayvanlar hayatta kalmayı başardı.

Küçük bir adam ve küçük bir kadının bebeği, ebeveyninden de küçük oldu. Elbette tüm bebekler aynı boyutta değildi, bazıları küçük, bazıları daha da küçüktü. Yiyecek kıtlığı devam ettiğinden, yine hayatta kalanlar daha küçük olanlardı. İşte Flores adasının insan ve filleri nesiller boyu bu şekilde giderek ufaldı... sonunda cüce filler ve cüce insanlara dönüştüler.

İnsanların ve hayvanların aşamalı olarak küçülmeleri “evrim”e iyi bir örnek. Evrim sadece Flores adası cücelerinin değil, tüm insan ve hayvanların nereden geldiğini; zürafaların

boyunlarının neden o kadar uzun, tilkilerin neden bu kadar akıllı ve kokarcaların neden bu kadar kötü koktuğunu açıklar.

Zürafalar ağaçlardaki yaprakları yemek için birbiriyle yarışırken, en uzun boyunlu zürafa en yüksek dallara ulaşabiliyordu. En uzun boyunlu dişi zürafa diğerlerine göre daha fazla besin bulabildi ve böylelikle kendisi gibi uzun boyunlu bir sürü bebeği oldu. Tilkiler avlanırken birbiriyle yarıştı ve en başarılı olanlar en akıllılardı, daha çok yemek bulan akıllı tilkilerin diğerlerinden daha çok bebeği oldu; bebekleri de kendileri gibi akıllıydı. Ve tilkiler kokarca avlarken, muhtemelen kokudan çok rahatsız olur ve hayvanı rahat bırakırlardı, böylelikle en kötü kokan kokarca hayatta kalır ve süper kokulu bebekleri olurdu!

Evrimin nesiller boyunca devam eden bir süreç olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Kokarcaların gerçekten çok kötü kokmaları uzun zaman aldı, tıpkı Flores adasındaki insan ve hayvanların küçülüp cüceleşmesinin çok uzun sürmesi gibi.

Değişim, peri masallarındaki gibi bir anda olmadı, insanlar büyülü bir iksir içip bir anda ufalmadı veya bir büyücünün yaptığı büyü sonucunda, *tataaammm!* Prens bir anda kurbağaya dönüşmedi. Evrim o kadar uzun zaman aldı ki, kimse durumun farkına varmadı. Her yeni nesilde insan ve hayvanlar küçüldü ama kimse bin yıl yaşamadığından, neler olduğu anlaşılmadı

Hayatın en önemli kurallarından biri budur: Kimsenin anlamadığı küçük değişiklikler zamanla birikir ve büyük değişimleri meydana getirir. Bu durum sadece evrim için geçerli değildir, doğadaki birçok şeyde karışımıza çıkar. Kocaman bir kayanın üzerine damlayan su damlasını izlediğinizde, kayanın o küçük damladan çok daha güçlü olduğunu düşünürsünüz. Su hiçbir değişikliğe yol açmadan kayanın üzerine damlar durur. Ancak aynı yere binlerce yıl sonra baktığınızda, suyun kayanın üzerinde kocaman bir delik açtığını görürsünüz. Her bir damla çok küçük bir fark yaratır ama milyonlarca damladan sonra, sabırla damlayan suyun kayadan çok daha güçlü olduğu ortaya çıkar.

İnsan Ailesi

Bedenimizin her parçası birçok küçük hücreden meydana gelir, bunlar birleşip burun, kalp ya da parmağı oluşturur. Her hücrenin içinde o hücreye ne yapacağını söyleyen bir “kullanma kılavuzu” bulunur. Bu kılavuz bir hücreye burun olmasını söylerken, diğerine parmak olmasını söyler. Tükürüğünüz, kemikleriniz ve saç köklerinizde bu kılavuzların kopyaları vardır, yoksa bedeniniz daha fazla tükürük, kemik ve saç üretmeyi bilemez.

Bahsettiğimiz kullanma kılavuzu, DNA'dır. Onu çıplak gözle göremezsiniz ama eğer minik bir tükürük damlası, bir parça kemik veya birkaç saç teli alıp çok güçlü bir mikroskopla bakarsanız, hücrenin içinde kıvrılıp yattığını görürsünüz. Hatta çeşitli özel ekipmanlardan destek alırsanız, DNA'ya kodlanmış talimatları bile okuyabilirsiniz. Eğer koyu tenli insanların DNA'larını okursanız, koyu ten yapmaya dair talimatları bulursunuz. Açık tenli insanların DNA'larında açık ten yapmaya dair talimatlar vardır.

Yani bir insandan tek bir DNA kopyası almayı başarırsanız onun hakkında çok şey öğrenebilirsiniz. Bu durum çok uzun yıllar önce yaşamış insanlar için de geçerli! DNA özellikle soğuk ve kuru yerlerde, binlerce yıl sonra bile korunur.

Sibirya'daki Denisova mağarası da çok soğuk ve kuruydu. Arkeologlar burada buldukları kemikten biraz DNA elde edip, kodlarını okumayı başardı. Bilinen hiçbir insan türünün DNA'sına benzemiyordu.

Bilim insanları, Denisova mağarasında 50 bin yıl önce yaşamış bu insanın bizden, Neandertallerden ve Flores adasının cücelerinden farklı, bilinmeyen bir insan türüne ait olduğunu işte böyle anladılar.

Bilim insanları bizim türümüzün ismini belirlerken, tabii ki son derece saygın bir Latince kelime seçtiler: ***Homo sapiens***.

Peki bu sözcükler ne anlama geliyor? Latince “Sapiens” kelimesi “bilge” ya da “akıllı” anlamında kullanılır. Yani “Homo sapiens”, “bilge insan” demektir. Kendimize "bilge insan" demeye karar vermişiz, ki bu pek de alçakgönüllü bir tercih sayılmaz. Özellikle de biz Sapienslerin diğer insan türlerinden daha akıllı olduğu kanıtlanamamışken. Sonuçta adımız bu, Sapiens. Sen de tüm arkadaşların ve tüm akrabaların da Sapiens. Bugün dünyadaki bütün insanlar Sapiens; Almanlar da Nijeryalılar da Koreliler de Brezilyalılar da tüm insanlar Sapiens.

Sapiens atalarımız yaklaşık 100 bin yıl önce Afrika'da yaşıyordu. Neredeyse şimdiki insanlar gibi görünüyorlardı. Yani güzel bir saç tıraşı yapar, hayvan derisi yerine kot pantolon ve t-shirt giydirdirseniz öyle görünebilirlerdi. Ama yine de bu eski Sapiens bizden oldukça farklıydı.

Diğer insanlar gibi Sapiens de ateş yakıp alet kullanıyor ve böylelikle aslanları korkutabiliyor, hatta bazı büyük hayvanları avlayabiliyordu. Ama buğday ekmeyi veya ata binmeyi, yük arabası veya tekne yapmayı bilmiyor, büyük şehirleri bir kenara bırakın, köylerde bile yaşamıyorlardı. Sayıları da çok azdı. Tüm Afrika'da muhtemelen 100 binden daha az sayıda Sapiens yaşıyordu. Hepsini kocaman bir futbol stadına sığdırabilirdiniz. O zamanlar Sapiens henüz dünyadaki en önemli hayvan değildi. En önemlisi balinalar ... belki de karıncalardı.

Sonraki Adım Süper Sapiens

Ardından, yaklaşık 50 bin yıl önce her şey değişti. Dünyada büyük bir felaket yaşandı ve Sapiens dışındaki tüm insanlar; Flores cüceleri, Neandertaller ve Denisovalılar yok oldu. Neydi bu felaket? Uzayın derinliklerinden gelen bir asteroit değildi. Devasa bir volkan patlaması değildi. Büyük bir deprem de değildi. Hayır... felaket bizzat bizim büyük-büyük-büyük-ebeveynlerimizdi.

Yaklaşık 50 bin yıl önce atalarımızın başına, onları çok güçlendiren, tuhaf bir şey geldi. Bunun ne olduğunu merak ediyor musun? Aslında bu son derece ilginç.

Sapiens tüm dünyaya yayılmaya başlamıştı ve adımını attığı her vadi veya adada yaşayan diğer insan türleri hızla ortadan yok oluyordu.

Mesela yeni Süper-Sapiens Avrupa'ya ulaştığında tüm incirleri topluyor, tüm yemişleri yiyor ve tüm geyikleri avlıyordu. Bu da oranın sakinleri olan Neandertallerin yiyecek hiçbir şey bulamaması ve açlıktan ölmesi demekti. Ve eğer Neandertaller Sapiensleri engellemeye çalışsaydı, Sapiensler muhtemelen onları öldürürdü.

Atalarımız daha sonra Sibiry'a gitti ve bu sefer de Denisovalıların tüm yiyeceğini aldı.

Sonra Flores'e gitti, sonra ... bir de bakmışsınız geride ne bir cüce insan ne de cüce bir fil var. Ve tüm diğer insan türleri yok olduğunda, atalarımız hâlâ tatmin olmamıştı. Muazzam bir güç elde ettikleri halde, daha fazla güç ve daha fazla yiyecek istediler, hatta bazen birbirleriyle dövüşüler.

Ne düşünüyorsunuz? 50 bin yıl önce ne yaşandı? Sapiensin elde ettiği hangi süper güç, bugün dünyanın hâkimi olmamızı sağladı? Cevap çok açık değil mi? Süpermen, Örümcek Adam, Wonder Woman ve diğer tüm çizgi roman kahramanları güçlüdür, çünkü hepsi kuvvetlidir, çevik ve cesurdur. Fakat Sapiens Neandertallerden, hatta birçok başka hayvandan daha güçlü, hızlı veya cesur değildi. Sapiens bir kurtla, timsahla, şempanzeyle dövüşse, büyük ihtimalle kazanamazdı. Hatta yaşlı bir büyükanne şempanze bile, dünya boks şampiyonunu döverbilir.

Kurtları korkutabilmemizin, şempanzeleri hayvanat bahçelerine hapsedebilmemizin tek nedeni, kalabalıklar halinde iş birliği yapmamız. Bir insan bir şempanzeyi döver ama bin insan şempanzelerin hayal bile edemeyeceği muhteşem şeyleri başarabilir. Gizli süper gücümüz sayesinde, diğer tüm hayvan türlerinden çok daha iyi bir şekilde beraber çalışabiliriz. Hiç tanımadıklarımızla bile iş birliği yapabiliriz.

Yediğiniz son meyveyi düşünün. Belki bir muz yediniz. Muz size nereden geldi? Eğer bir şempanze olsaydınız, muzunuzu gidip ormandan sizin toplamanız gerekirdi. Ama insan

olduğunuz için genellikle hiç tanımadığınız insanların yardımına bel bağlarsınız. Çok az sayıda insan gidip kendi muzunu toplar. Çoğu durumda, asla tanışmadığınız ve asla tanışmayacağınız birisi, sizden kilometrelerce uzakta yetiştirmiştir bu muz. Sonra başka bir yabancı muz tıra, trene, belki de gemiye yükleyip mahallenizdeki markete göndermiştir. Sonra markete gider, muzunuzu seçer, kasiyere götürür ve biraz para verirsiniz. İşte muzunuzu bu şekilde edinirsiniz.

Londra veya Tokyo gibi büyük bir şehirde yaşıyorsanız, muhtemelen binlerce insan sayarsınız. İnanılmaz değil mi? Sadece 150 kişi tanısınız bile, alışveriş merkezine, stadyuma veya tren istasyonuna her gittiğinizde, binlerce yabancıyla karşılaşsınız. Binlerce şempanzeyi böyle yerlere sıkıştırırsanız devasa bir kaos çıkar. Ama binlerce insan her gün böyle yerlere doluşuyor ve çoğu zaman hepsi son derece düzgün davranıyor.

Sapiens atalarımız binlerce yıl önce, Neandertalleri ve diğer insan türlerini işte böyle alt etti. Sadece büyük-büyük-büyük ebeveynlerimiz büyük insan toplulukları halinde, yabancılarla bile iş birliği yapabilmıştır. Daha çok insanın iş birliği yapabilmesi alet yapmaya, besin bulmaya ve yaraları iyileştirmeye dair daha çok fikir üretilmesi demektir.

Neandertaller bazı şeyleri öğrendiler ve sadece aile bireylerine ve yakın arkadaşlarına yardım ettiler. Öte yandan Sapiens sırtını pek de iyi tanımadığı bir sürü insana dayayabildi.

Yani Sapiens, Neandertalden bireysel olarak daha zeki olmasa da zaman içinde yeni aletler yapmakta ve avlanmakta daha yaratıcı hale geldi. Üstelik iş kavgaya geldiğinde, 500 Sapiens rahatlıkla 50 Neandertali yenebilirdi.

Neden Karıncaların Kraliçeleri Var da Avukatları Yok?

Büyük sayılar halinde iş birliği yapabilen başka hayvan türleri de var: karıncalar, arılar ve termitler gibi sosyal böcekler. Biz nasıl kasabalarda ve şehirlerde yaşıyorsak, karıncalar ve arılar da koloniler ve sayısı birkaç bini bulan bireylerden oluşan kovanlarda yaşarlar. Binlerce karınca yemek bulmak, çocuklarına bakmak, köprüler inşa etmek ve savaşmak için iş birliği yapar.

Yine de insanlarla karıncalar arasında büyük bir fark var. İnsanların aksine, karıncalar sadece tek bir şekilde organize olabilirler. Hasatçı karınca olarak adlandırılan bir karınca türünü düşünelim. Dünyanın herhangi bir yerindeki hasatçı karınca kolonilerini gözlediğinizde, tüm kolonilerin tıpatıp aynı işlediğini fark edersiniz. Karıncalar tüm kolonilerde beş gruba ayrılırlar: **avcı-toplayıcılar, inşaatçılar, askerler, bakıcılar ve kraliçeler.**

Avcı-toplayıcılar koloninin besin ihtiyacını karşılamak için dışarı çıkar, tahılları toplar ve küçük böcekleri avlar. **İnşaatçılar** tüneller kazar ve koloniyi inşa eder. **Askerler** koloniyi diğer karınca ordularına karşı korur. **Bakıcılar** yavru karıncalarla ilgilenir. **Kraliçelerse** daha çok yavru karınca yapmak için yumurtlar ve koloniyi yönetir.

Karıncalar sadece bu şekilde organize olabilir. Asla kraliçelerine karşı ayaklanmaz ve başkan seçmek için seçime gitmezler. İnşaatçılar ve avcı-toplayıcılar daha yüksek ücret için asla greve gitmez. Askerler asla komşu koloniyi ateşkes imzalamaz. Bakıcılar asla avukat, heykeltıraş veya opera sanatçısı olmak için istifa etmez. Asla yeni yemekler, yeni silahlar veya tenis gibi yeni oyunlar icat etmezler. Hasatçı karıncalar binlerce yıl önce nasıl yaşadılarsa, bugün de tamamen aynı şekilde yaşamaya devam ediyorlar.

Karıncaların aksine, biz insanlar durmadan yeni iş birliği kurma yöntemleri geliştiririz. Yeni oyunlar icat eder, kıyafetler tasarlar, yeni işler uydurur ve siyasi devrimler yaparız. 300 yıl önce insanlar bir hedefi vurmak için ok ve yaylarla oynardı, bugünse en çok puanı toplamak için bilgisayar oyunları oynuyoruz. 300 yıl önce insanların çoğu çiftçiydi. Bugün otobüs şoförü, köpek kuaförü, bilgisayar programcısı ve antrenör oluyoruz. 300 yıl önce çoğu ülke kral ve kraliçeler tarafından yönetiliyordu. Bugün çoğu ülke, parlamento ve başkanlar tarafından yönetiliyor.

Yani biz, Sapiens, dünyayı ele geçirdik çünkü karıncalar gibi çok kalabalık gruplar halinde iş birliği yapabiliyoruz ve iş birliği kurma yöntemlerimizi sürekli değiştirebiliyoruz, bu da yeni şeyler icat etmemize yardımcı oluyor.

Peki bizim süper gücümüz bu mu? Tam olarak değil. Eşsiz Sapiens gücümüzü anlayabilmek için son bir soru daha sormamız gerek: Atalarımız böyle büyük gruplar halinde iş birliği yapmayı ilk olarak nasıl öğrendi? Ve nasıl oluyor da davranışlarımızı sürekli değiştirebiliyoruz?

Asıl süper gücümüz bu soruların yanıtlarında saklı. Sizce bu yanıt nedir? Bir şempanzeyi, öldüğünde Şempanze Cennetine gitme ve yiyebildiği kadar muz yeme vaatleriyle muzunu size vermeye ikna edemezsiniz. Hiçbir şempanze size inanmaz, böyle hikayelere sadece Sapiens inanır. İşte bu nedenle zavallı şempanzeler hayvanat bahçelerine hapsolmuşken, biz dünyayı yönetiyoruz.

Bunlar size garip mi geliyor? Hikayelerin dünyayı kontrol ettiğine inanmakta güçlük mü çekiyorsunuz? Öyleyse çevrenizdeki yetişkinlerin nasıl davrandığına bakın. Oldukça garip şeyler yapıyorlar, değil mi?

Bazı insanlar yüce tanrının çok sevdiğini düşündükleri son derece tuhaf şapkalar takar. Bazıları tanrının yenmesini yasakladığını düşündükleri lezzetli yiyecekleri yemez. Bazıları dünyanın bir ucundaki insanlarla, yüce tanrının öyle istediğini düşündüklerinden kavgaya tutuşur. Kimisi de yüce tanrının öyle istediğine inandığından, devasa binalar yapmak için çok büyük paralar harcar.

Çocukları, **“Bu binaya neden ihtiyacımız var? Bu garip şapkaları takmak zorunda mıyız? Neden dünyanın öbür ucundaki insanlarla kavgaya etmemiz gerekiyor ki?”** diye sorabilir. Bunun üzerine ebeveynleri, çocuklarının da onlara inanmasını umarak, kendi inandıkları hikayeleri anlatır.

Sapiens ne zaman hikayeler yaratmaya başladı bilmiyoruz. Ama bu uzun zaman önce, Flores cüceleri ve Neandertaller hâlâ dünyada, atalarımızla yan yana yaşarken başladı. O zamanlar hangi hikayeleri anlatıyorlardı, bilmiyoruz. Belki Yüce Aslan Ruhu'nun hikayelerini. Belki de Yüce Aslan Ruhu, aslan başlı insan vücutlu biri gibi görünüyordu.

Hikâye anlatma süper gücümüzün bize sağladığı şeylerden biri, büyük kitleler halinde iş birliği yapabilmemiz. Ama hepsi bu kadar değil. Süper gücümüz iş birliği yöntemlerimizi değiştirmemize ve bu değişiklikleri oldukça hızlı gerçekleştirebilmemize de yarıyor.

Karıncalar hikayeler uydurmasalar da iş birliği yapabiliyorlar. Fakat davranış biçimlerini asla değiştirmiyorlar. Tüm karıncalar binlerce yıldır, kraliçeye hizmet etmek gibi, tamamen aynı davranışları sergiliyor. Bunun aksine insanlar, inandıkları hikayeleri değiştirerek davranış biçimlerini de çabucak dönüştürebiliyor.

Mesela Fransa çok uzun yıllar boyunca krallar tarafından yönetilmişti çünkü insanlar bulutların üzerindeki yüce bir tanrının, Fransa'nın bir kral tarafından yönetilmesi ve tüm Fransızların kralın emirlerine uyması gerektiğini söylediğine inanıyordu. Bunu gerçekten tanrı mı söylemişti? Büyük ihtimalle söylememiştir. Bu tamamen uyduruk bir hikayeydi.

Ve Fransızlar bu hikâyeye inandıkları müddetçe, krallarına da itaat ettiler. Kral da bundan gerçekten çok keyif aldı.

Peki günün birinde, kralın kızı başına gökyüzü yağından sürüp Fransa'nın yeni lideri olmak istediğini söyleseydi ne olurdu? Herkes kıza gülerdi. Derlerdi ki, *“Sen Fransa'yı yönetemezsin çünkü bulutların üstündeki yüce tanrı kızlardan pek hoşlanmıyor. Bulutların üstündeki yüce tanrı bir erkek, bu yüzden de oğlanları kızlardan daha zeki ve cesur yapmış. Dolayısıyla bir kız Fransa krallığını yönetemez. Bunu sadece oğlanlar yapabilir.”*

İnsanlar bu hikâyeye inandığı için kızların yönetici olmasına izin vermediler. Aslında bir sürü şeyi yapmalarına izin vermediler. Mesela kızlar gemi kaptanı veya hâkim olamıyor, hatta okula bile gidemiyordu.

Fransa halkı bu hikâyeye çok uzun zaman inandı ve Fransa bin yıldan uzun bir süre, yağlanmış krallar tarafından yönetildi.

Ama nihayet kafası çalışan bazı insanlar, hikâye hakkında düşünmeye başladılar. İçlerinden biri, *“Hey, bu hikâye baştan sona saçmalık,”* dedi. *“İnsanlar neden buna inanır ki? Hiçbir yüce tanrı, Fransa'nın krallar tarafından yönetilmesi gerektiğini veya oğlanların kızlardan daha iyi olduğunu söylemez. Krallar ve oğulları, insanlar onların dediklerini yapsınlar diye bu hikâyeyi uydurmuşlar.”*

“Doğru,” dedi başka biri, *“ayrıca insanlar Fransa'yı yönetmek için birinin neden kafasına yağ sürmesi gerektiğini düşünüyor ki? Ne saçma bir düşünce! Bir de o küçük şişedeki yağın hiç bitmemesinin, gerçekten bir mucize olduğuna kim inanabilir? Mümkün değil! Ne zaman yeni krala yağ lazım olsa, bir uşak şişenin saklandığı odaya gidip, mutfakta kullandıkları yağdan şişeye gizli gizli biraz dolduruyordur!”*

Fransa halkı tüm o saçmalıklara inanıp, yıllarca kralların tüm kokulu peynirleri alıp halkı berbat savaşımlara göndermesine izin verdikleri için çok kızgındı. Bu yüzden kralı yakalayıp kafasını uçurdular. Eski yağ şişesini bulup paramparça ettiler... fakat hiçbir tanrı bulutlardan aşağıya inip onları cezalandırmadı. Tarihçiler Fransızların krallara inanmayı bıraktığı bu zamana, “Fransız Devrimi” dedi.

Bugün artık Fransa'nın bir kralı yok. Fransa cumhurbaşkanı olmasını istediği kişiyi halk seçiyor (ve cumhurbaşkanının başına yağ sürmek zorunda değiller). Eğer seçimden birkaç yıl sonra halk cumhurbaşkanından hoşlanmamaya başlarsa onun yerine başka birini getirir. Ve herkes, tıpkı oğlanlar gibi kızlar da cumhurbaşkanı olabilir.

Elbette dünyanın dört bir yanındaki diğer insanlar gibi, Fransızlar da hâlâ türlü türlü garip hikâyeye inanmayı sürdürüyor.

Atalarımız Nasıl Yaşadı?

Büyük-büyük-büyük ebeveynlerimiz binlerce yıl önce bizden çok farklı bir yaşam sürdürdüler. Ama bizim bugünkü davranışlarımızı şekillendiren de onların yaşam biçimleriydi.

Gece vakti canavarlardan korkmanız atalarımızdan mirastır. Aynı şekilde her sabah uyanırken, kahvaltı yaparken, arkadaşlarınızla oynarken, Taş Devri'nde Afrika savanlarında yaşayan atalarımızın şekillendirdiği alışkanlıklarla hareket ederiz genellikle.

Mesela insanların neden dondurma ve çikolatalı pasta gibi sağlığa zararlı bir sürü şeyi yemek istediğini hiç merak ettiniz mi? Neden tüm zararlı şeylerin tadı bu kadar güzel?

Çünkü bedenlerimiz hâlâ Taş Devri'nde yaşadığımızı sanıyor ve o zamanlar tatlı ve yağlı gıdaları tüketmek çok mantıklıydı. Atalarımızın ne süpermarketleri ne de buzdolapları vardı. Acıktıklarında ormanlarda, nehirlerde yiyecek bir şeyler ararlardı. Ve karşlarına asla bir dondurma ağacı ya da kola ırmağı çıkmazdı! Bulabildikleri tatlı yiyecekler sadece, olgunlaşmış meyveler ve baldı. Tatlı meyveleri bulduklarında yapabilecekleri en akıllıca şey, yiyebildikleri kadar çok meyveyi hızla yemekti.

Bedenlerimizdeki DNA kullanma kılavuzlarında kalın harflerle, “Tatlı bir şeyler bulunduğunda, mümkün olan en kısa sürede, mümkün olan en fazla miktarda ye!” yazıyor.

Bedenimiz kullanma kılavuzunu okuyor ve *“Hey, tatlı bir şeyler bulduk! Mükemmel! Haydi hızlıca, yiyebileceğimiz kadar çok yiyelim! Acele et! Oyalanırsak yan taraftaki babunlar bizden önce gelip hepsini yiyecek!”*

Aslında kullanma kılavuzunun tarihi geçti ama bedenimiz bunu bilmiyor. Bedenimiz vahşi savan yerine artık kasabalarda, şehirlerde yaşadığımızı bilmiyor. Buzdolabı ve çikolatalı pasta gibi şeylere sahip olduğumuzu bilmiyor. Artık etrafta hiç babun kalmadığını da bilmiyor.

Bu yüzden tüm çikolatalı pastayı yiyor ve ertesi gün gidip yeni bir pasta alıyoruz. Buzdolabını açtığımızda, bedenimiz gözlerine inanamıyor ve yeniden bağırmaya başlıyor, *“İnanamıyorum! Tatlılar! Hepsini ye!”*

Büyük-büyük-büyük ebeveynlerimizin nasıl yaşadığını bilmek bu nedenle çok önemli. Onların nasıl yaşadığını bilirsek, bugünkü davranışlarımızı çok daha iyi açıklayabiliriz.

Lascaux mağarası profesyonel arkeologlar tarafından keşfedilmedi. Hayır, mağara orman yürüyüşüne çıktıkları sırada yerde bir delik bulup, araştırmaya karar veren dört Fransız genç tarafından bulundu. Gençler önce mağaranın ne kadar derin olduğunu kontrol etmek için delikten aşağıya taşlar attılar ve böylelikle mağaranın oldukça derin olduğunu anladılar. Sonra delikten aşağıya inmeye başladılar; ıslak kille kaplı her tünelden geçerek karanlığa, bilinmeyene doğru ilerlediler. Çok cesurdular! Ve cesaretlerinin karşılığını aldılar, yüzlerce eski duvar resminin bulunduğu geniş bir oda keşfettiler. Bu, yirminci yüzyılın en büyük arkeolojik keşiflerinden biriydi. Kalıntılarını mağaralarda bulmamız, atalarımızın genellikle mağaralarda yaşadığı anlamına gelmez. Aslında mağaralara nadiren girdiler; genellikle açık arazilerde, dallardan ve hayvan derilerinden yaptıkları çadırlarda, inşa ettikleri ahşap barakalarda yaşadılar.

Yani, insanlar ara sıra mağaraları kullanmış ama devamlı oralarda yaşamamışlardı. Mağara insanı değillerdi.

Uzak bir gelecekte, uzayın derinliklerinden gelen bir asteroidin dünyaya çarptığını, tüm evleri, okulları, fabrikaları ve müzeleri, tüm binaları yıktığını hayal edin. Geriye kalan tek şey derin metro tünelleri, insanların bıraktığı tek sanat eseriye metro istasyonlarındaki duvar resimleri, haritalar ve reklam afişleri olurdu. Günün birinde dünyayı süper zeki sıçanların yönetmesi durumunda, geleceğin bilim sıçanları bizim hakkımızda ne düşünürdü? Bize “tünel insanları” mı derlerdi

Peki ya aileler? “Aile” ne anlama geliyordu? Bir erkek ve kadının tüm hayatları boyunca birlikte yaşaması ve sadece kendi çocuklarını büyütmesi mi demekti?

Doğrusu kesin olarak bilemiyoruz. Pek çok kişi, insanların her zaman bir anne, bir baba ve beraber dünyaya getirdikleri çocuklardan oluşan ailelerde yaşadığını varsayar ama bu varsayım gerçeklikten çok uzaktır. Bugün dünyada çok çeşitli aile türleri var, sınıfınıza bir göz atın. Herkes anne ve babasıyla mı yaşıyor? Hayır, değil mi?

Günümüzde bazı insanların hayatları boyunca bir tek eşi oluyor, bazısının birçok, bazısı da bekar kalmayı yeğliyor. Suudi Arabistan gibi bazı ülkelerde, erkekler aynı anda birden çok kadınla evlenebiliyor. Amerika Birleşik Devletleri gibi diğer ülkelerdeyse, iki kadın veya iki erkek birbiriyle evlenebiliyor.

Kimi insanların bir çocuğu oluyor, kiminin on, kimiyse hiç çocuğu olmadan gayet mutlu yaşıyor. Çocukların bazıları sadece anneleri ya da babalarıyla, belki de büyükanne ve büyükbabalarıyla büyüyor. Kiminin koruyucu ailesi, kiminin iki babası veya iki annesi var. Ebeveynler ayrıldığında, bazen kendilerine yeni eşler buluyorlar, bu sayede bir çocuğun anne ve babasının yanı sıra üvey anne ve üvey babası da olabiliyor. Bazı aileler, onlarca teyze, dayı, amca, hala, kuzen, büyükbaba ve büyükanneden oluşuyor ve hepsi aynı evde yaşıyor. Yani bu durumda odanızı kardeşiniz yerine kuzeninizle paylaşabilir, sabahları anne babanız yerine amcanız veya büyükannezinizin hazırladığı kahvaltıyı yiyebilirsiniz. O kadar çok ihtimal var ki!

Belki aileler arasında açık bir ayrım yoktu, “komün” olarak bilinen topluluklarda yaşıyorlardı. Peki insanlar böyle komünlerde yaşadysa çocuklara kim bakıyordu? Besbelli çocuklar annelerinin kim olduğunu biliyorlardı çünkü onları anneleri doğurdu ve uzun yıllar boyunca özel olarak ilgilendi.

Ama Taş Devri'ndeki çocukların babalarının kim olduğunu bildiklerinden pek emin değiliz. Belki bütün erkekler yemek getirerek, onları aslanlardan koruyarak, onlara ağaçlara tırmanmayı ve taş bıçaklar yapmayı öğreterek büyümelerine yardım ediyordu. Belki çocuklar komündeki bazı yetişkinlerle daha yakın ve özel bağlar kuruyor ve bu nedenle de kimsenin babanın, amcanın, akraba olmayan komşuların kim olduğunu bilmesi gerekmiyordu.

Bu düzen şempanze kuzenlerimizinkine çok benzer, onlar da böyle komünlerde yaşarlar.

Taş Devri Selfie'leri

Taş Devri'ndeki atalarımız çok sık taşınırdı. Aynı yerde pek uzun süre kalmazlardı. Tüm eşyalarını da sırtlarında taşımak zorundaydılar. Ne kamyonları ne at arabaları ne de atları vardı. Bu yüzden çok eşya biriktirmezlerdi. Bir sürü tabak, bardak, kaşık ve çatal taşımak yerine yemeklerini elleriyle yer ve eğer bir şeyler kesmek zorunda kalırlarsa buldukları bir taştan hızlıca bir bıçak yaparlardı.

Yine de taştan yaptıkları bıçaklar dışında başka eşyaları da vardı. Hayvan derileri, kürkleri ve tüylerinden yaptıkları kıyafetleri vardı. Ahşaptan yaptıkları mızrakları ve sopaları vardı. Zaman zaman ağaç dalları ve samanlardan barakalar yaparlardı. Ama ne yazık ki tüm bu eşyalar yıllar önce çürüyüp yok oldu. Çürümeyen şeyler sadece kemikler, dişler ve elbette taşlardı. Taşlar asla çürümez. Milyonlarca yıl boyunca varlıklarını sürdürürler.

Temelde insanlar üç gruba ayrılabilir: kendi yiyeceğini yetiştirenler, yiyeceğini satın alanlar ve yiyeceğini avlayıp toplayanlar.

Yiyeceğini yetiştiren insanlar çiftçilerdir. Onlar buğday yetiştirip ekmek yapabilir, elma ağacı dikip elma yiyebilirler. Belki tavuk besler, yumurtalarını yer, hatta bazen tavuk bile yiyebilirler.

Bugün çoğu insan ikinci gruptandır: yiyeceğini yetiştirmek yerine satın alırlar. Acıttıkları zaman markete gider ekmek, elma ve tavuk alırlar. Veya akıllı telefonlarıyla pizza siparişi verirler.

Taş Devri'ndeki atalarımızsa üçüncü gruptaydı: yemeklerini ne yetiştirdiler ne de satın aldılar; onlar avlandılar ve topladılar. Bütün hayvanlar böyle yapar. Zürafalar ağaç dikmez, aslanlar süpermarketten zürafa bifteği almaz. Zürafalar savanda doğal yollardan yetişen ağaçlarla beslenir ve aslanlar zürafaları avlar.

Atalarımız da benzer şekilde yaban bitkileri toplamış, vahşi hayvanları avlamıştır. Onlara bu nedenle, yani yiyeceklerini yabandan topladıkları için **“avcı-toplayıcı”**, hatta kısaca **“toplayıcı”** denmiştir.

Bugün dünyada hâlâ yiyeceğini avlayıp toplayan birkaç insan topluluğu var. Evlerde, şehirlerde yaşamıyor, fabrikalarda ve ofislerde çalışmıyorlar. Çoğunlukla balta girmemiş ormanların derinliklerinde ve çöllerde yaşıyorlar.

Arkeolojiden ve günümüz avcı-toplayıcı gözlemlerinden, Taş Devri'ndeki yaşam biçimi hakkında başka neler öğrenebiliriz? Bugünün avcı-toplayıcıları bir yerde uzun süre kalmazlar; büyük ihtimalle Taş Devri grupları da yiyecek peşinde koşarken bir yerden diğerine taşınmıştı. Nehirde balık varsa, balık avlamak için nehir ke narına gitmişlerdi. İncir mevsiminde ormana, incir aramaya gitmişlerdi.

Aynı alanda bir ileri bir geri hareket etmişlerdi ve bu alan onların evi olmuştu. “Ev” dedikleri şey taştan bir bina veya bir köy değil; dağlar, ormanlar ve nehirlerle kaplı kocaman bir araziydi.

Bazen belirli bölgelerde o kadar çok yiyecek olurdu ki, bir hatta birkaç grup buraya yerleşip aylarca, belki de bir yıl boyunca burada kalabilirdi. Bu durum genellikle bol bol balık ve ıstakoz avlanabilen, bir sürü kuşun geldiği nehir kenarlarında yaşanırdı. Böyle yerlerde insanların kalıcı köyler bile inşa ettikleri olurdu. Gruptaki herkese yetecek kadar yiyeceğin olmadığı durumlarda dağılırlardı. Bazı insanlar eski evlerinde kalır, bazılarıysa yuva bulmak için ayrılırdı.

Toplayıcılık insanların her gün yeni şeyler yapmak zorunda kaldıkları çok ilginç bir yaşam biçimidir. İnsanlar çeşitli türden bitkileri toplar, çeşitli böcek ve lezzetli kurtları yakalar, ayrıca aletler ve barakalar yapacakları taş, odun ve bambuları biriktirirlerdi. Bazen mamut ve bizon gibi büyük hayvanları avlardı. Bu çok zor ve tehlikeliydi ve birçok insanın beraber çalışmasını gerektirdiği için nadiren gerçekleşirdi. Ama birkaç çocuk bile ormanda dolaşırken

mutlaka yaban havuç ve soğanlar bulurdu. Kuş yuvalarından yumurta çalmak için ağaçlara tırmanır, olta yapımında kullanmak için bambu kesebilirlerdi.

Atalarımız çoğu zaman, avlanmak yerine toplayıcılık yapardı. Ayrıca sadece yemek, odun ve taş değil, bilgi de toplarlardı. Okula gitmeseler ve kitap okumasalar da devamlı yeni şeyler öğrenirlerdi. Etrafları hakkında bilgi edinmeden hayatta kalmaları mümkün olmazdı.

Öncelikle bölgelerini tanımaları gerekirdi. Nereden su bulacaklarını bilmezlerse susuz kalırlardı. Nerelerden yiyecek bulabileceklerini bilmezlerse aç kalırlardı. Karanlıkta yürüdükleri ormanın zeminini bilmezlerse düşüp bacaklarını kırabilirlerdi. Toplayıcılar aynı ormanlarda o kadar çok yürür, aynı tepeleri o kadar çok aşarlardı ki her bir kaynağı, ağacı ve kayayı tanırlardı, onları artık eski bir dostmuşçasına iyi tanırlardı. Gecenin karanlığında banyonuzu, buzdolabınızı, çatal-kaşık çekmecesini bulabilirsiniz değil mi? İşte toplayıcılar da taptaze su kaynaklarını, büyük ceviz ağaçlarını ve keskin çakmaktaşılarıyla dolu tepeleri karanlıkta bile bulabilirlerdi.

Toplayıcılar çeşitli eşyalar yapmakta da uzmandı. Bugün bıçak, bir çift ayakkabı ya da bazı ilaçlara ihtiyaç duyduğumuzda gidip satın alırız. Nasıl yapıldığı hakkında pek bir şey bilmeyiz. Belki dünyanın bir ucundan gelmiştir. Taş Devri'nde herkes kendi eşyasını yapmak zorundaydı. Bıçak yapmak istiyorsanız, öncelikle kaliteli çakmaktaşılarının nerede olduğunu bilmeliydiniz.

Taş Devri'nde, yaşadıkları çevre hakkında yeteri kadar şey bilen toplayıcıların hayatı pek de kötü değildi. Aslında bugün yaşayan pek çok insandan daha az çalışıyorlardı.

Günümüzde yaşayan bir kadın fabrika işçisinin sıradan bir gününü düşünelim: Sabah saat yedi civarı evden çıkar, kalabalık bir otobüsün içinde dumanlarla kaplı caddelerden geçerek gürültülü büyük bir fabrikaya gider. Burada on saat boyunca bir makinanın başında aynı şeyi tekrar tekrar yapar, ta ki akşamın yedisinde tekrar otobüse binip evine gidene dek. Eve varınca muhtemelen ailesi için yemek pişirmek, bulaşıkları yıkamak, çamaşır yıkamak, yerleri silmek ve faturaları ödemek zorundadır.

20 bin yıl önce bir toplayıcı sabah sekiz civarı arkadaşlarıyla birlikte konakladıkları yerden ayrılırdı. Yakınlardaki ormanlarda ve çayırlarda yürür, böğürtlen toplar, meyve toplamak için ağaçlara tırmanır, topraktan kökleri söker, birkaç balık avlar ve bazen de kaplanlardan kaçardı. Öğle saatlerinde, öğle yemeği hazırlamak için kampa dönerdi. Bu kadar. Tüm gün bu kadar çalışırdı. İyi bir toplayıcı kadın, kendisi ve ailesine yetecek kadar yemeği üç dört saatte bulabilirdi. Öğle yemeğinden sonra yıkaması gereken tabaklar veya çamaşır yoktu, temizlemesi gereken yerler ve ödemesi gereken faturalar da yoktu. Bu sayede dedikodu yapacağı, hikayeler anlatabileceği, çocuklarla oynayabileceği ya da sadece arkadaşlarıyla takılabileceği bol bol zamanı kalırdı. Tabii ki zaman zaman kaplanlar onları yer, yılanlar ısırırdı ama trafik kazalarıyla veya endüstriyel kirlilikle uğraşmak zorunda değillerdi.

Toplayıcıların diyeti bizden daha iyiydi, bir fabrika işçisine göre çok daha çeşitli besinler tüketirlerdi, yetersiz beslenme ve hastalıklardan çok daha az etkilenirlerdi. Toplayıcıların iskeletlerini inceleyen arkeologlar, onların çok çeşitli besinleri tükettikleri için çok daha güçlü ve sağlıklı olduklarını keşfettiler. Bir gün kahvaltıda böğürtlen ve mantar; öğle yemeğinde meyve, yılan ve kaplumbağa ve akşam münülerinde de ızgara tavşan ve yaban soğanı olurdu. Ertesi gün kahvaltıda balık, öğle yemeğinde yumurta ve bir sürü ceviz, akşam öğünündeyse koca bir ağaç dolusu incir yiyebilirlerdi. Çok farklı şeyler yedikleri için ihtiyaçları olan tüm vitamin ve mineralleri alırlardı. Bazı önemli vitaminler cevizde yoksa, mutlaka mantarlarda veya yılanlarda vardı.

Öte yandan sadece tek tür diyetle bağımlı olmadıklarından, toplayıcılar nadiren aç kalırdı. İnsanlar sonraları tarıma geçtiklerinde, sadece tek bir ekin türünü yetiştirmeye odaklandılar. Siz hiç buğday, patates veya pirinç tarlası gördünüz mü? Buğday tarlasında buğdaydan başka bir şey yoktur, patates tarlasında sadece patates, pirinç tarlasında da sadece pirinç bulunur. Bu yöntem çiftçilerin ekinlerine bakmasını kolaylaştırır ama aynı zamanda çok

kısıtlı bir diyet anlamına gelir. Sadece pirinç yetiştirdiklerinde kahvaltıda da, öğle ve akşam yemeğinde de pirinç yemek zorundadırlar. Ayrıca pirinç tarlalarının verimsizleşmesine sebep olacak bir hastalık gelirse, ellerinde yiyecek bir şeyleri kalmaz. Tarihte bu tip salgınlarla çok sık karşılaşmışlardır ve çiftçiler daima açlık tehlikesi altında yaşarlar.

Toplayıcılık çok daha güvenliydi. Bir bölgedeki tüm yaban soğanları hastalıktan kırılrsa veya bütün tavşanlar ölse, toplayıcılar biraz zorlanırdı ama yine de etraflarında toplayabilecekleri ve avlayabilecekleri başka şeyler vardı.

Toplayıcılar sadece çok çeşitli besinleri yedikleri için değil, o zamanlarda çok daha az sayıda bulaşıcı hastalık olduğu için de daha sağlıklıydı. Bugün bildiğimiz çiçek hastalığı, kızamık veya grip gibi bulaşıcı hastalıklar bize hayvanlardan geçmiştir. Grip tavuk, ördek ve diğer kuşlardan bulaşmıştır. Kızamık, tüberküloz ve şarbon, insanlara inek, keçi ve diğer çiftlik hayvanlarından geçmiştir. Büyük korona virüs salgınına yarasalar yol açmış olabilir. Ve bugün kalabalık kasabalarda, büyük şehirlerde yaşadığımızdan, sadece bir kişi bile tavuk veya yarasadan bir virüs kapsa, hastalık binlerce kişiye çok hızlı bir şekilde yayılır.

Eski toplayıcılar hayvanlara çok daha az temas ederdi. Evet, onları avlardı ama onları çiftliklerde yetiştirmez, marketlerde satmazlardı. Kimsenin kocaman bir tavuk kümesi veya keçi sürüsü yoktu. Ayrıca toplayıcılar, etrafta çok fazla dolaşan küçük gruplar halinde yaşardı. Bu sayede bir toplayıcı, bir hayvandan hastalık kapsa bile, hastalığı çok fazla sayıda kişiye bulaştıramazdı.

O zaman Taş Devri, gelmiş geçmiş en güzel dönem miydi? Sizi dilediğiniz zamana götürebilen bir zaman makineniz olsa, Taş Devri'ne gitmek ister miydiniz? Bazı insanlar isterdi belki. Bu insanlar orman ve çayırda özgürce dolaştıkları, “okumanın” ok ve yayla oynamak, “çalışmanın” orman yürüyüşleri yapmak anlamına geldiği zamanların hayalini kurarlar. Ama yine de düğmeye basıp Taş Devri toplayıcıları grubuna katılmadan önce, neye bulaştığınızı daha iyi bilmeniz adına, onların hayatlarının olumsuz yönlerini de bilmeniz gerekir. Emin olun ki bazı kötü tarafları da vardı!

Hadi, böcekler gibi küçük şeylerden başlayalım; Taş Devri insanları böcekler tarafından çok rahatsız edilirdi.

Bu size pek önemli bir sorun gibi gelmediyse, nasıl olduğunu kendiniz deneyebilirsiniz. Hava sıcaksa dışarı çıkın ve uzanabileceğiniz güvenli ve güzel bir yer bulun, mesela bir ağaç altı olabilir. Uzandıktan sonra bir saat boyunca hareket etmemeye çalışın. Yerinizden bir parmak oynamaya, kulağınızı bile kaşımaya izin yok. Sadece hareketsiz bekleyin.

Tabii ki sorun sadece böcekler ve karıncalar değildi, insanlar timsah, yılan ve kaplanlar yüzünden de tetikteydi.

Hayvanlarla Konuşmak

Taş Devri'nde yaşayan yetişkinler ağaçlarla hayvanların konuştuğuna, hayalet ve ruhların varlığına inanıyorlardı. Aralarında hayvanları öldürmenin çok yanlış olduğunu düşünenler var mıydı? Veya kızgın bir mamut birini ezip öldürdüğünde, o kişiye ne olduğunu düşünüyorlardı? Ölen kişinin cennete gittiğine mi, yeni bir bedenle yeniden doğacağına mı, yoksa hayalet olacağına mı... yoksa sadece karanlığa karıştığına mı inanıyorlardı?

Bu sorulara yanıt vermek çok zor çünkü o dönemde yaşayan insanlara, neye inandıklarını soramıyoruz.

Bugün Müslümanların neye inandıklarını öğrenmek isterseniz bir Müslümana sorabilir veya kutsal kitapları Kuran'ı okuyabilirsiniz. Hristiyanların neye inandıklarını bilmek isterseniz bir Hristiyan'a sorabilir ya da İncil'i okuyabilirsiniz. Hinduların neye inandığını öğrenmek isterseniz bir Hindu'ya sorabilir veya Veda'ları okuyabilirsiniz. Taş Devri insanları ne Müslüman ne Hristiyan ne de Hindu'ydu; zaten olmaları mümkün değildi çünkü bu dinler sadece 3000 yıl önce ortaya çıkmıştı.

Kuran yaklaşık 1500 yıl, İncil 2000 ve Veda'lar büyük ihtimalle 2500 yıl önce yazılmıştı.

20 bin yıl önce yaşayan insanlar okuma yazma bilmiyordu, dolayısıyla bize Taş Devri'nde yazılmış bir kutsal kitap kalmadı. Sungir mezarları gibi yerlerden, Stadel'in Aslan Adamı gibi heykellerden ve genç arkeologların Lascaux mağarasında bulduğu duvar resimleri gibi eserlerden, inançlarına dair bazı ipuçları elde edebiliyoruz. Lascaux'da bir sürü hayvan resmi varken, tanrılara dair hiçbir şey çizilmemiş olması ilginçtir; en azından bize tanrı gibi görünen bir şekil yoktur. Yani belki de güçlü tanrılara inanmıyorlardı.

Peki bugün dünyanın uzak köşelerinde yaşayan modern toplayıcıları hatırladınız mı? Taş Devri toplayıcılarının nelere inandıklarını araştırmak için modern toplayıcılarla konuşmak faydalı olabilir.

Ağaçlarla konuşmak tabii ki kolay değildir. Öncelikle ağaç dilini öğrenmelisiniz; bunun için hem zaman hem de sabır gerekir. Çinceyi ya da İsveççeyi bir günde öğrenemeyeceğimizi hepimiz biliyoruz, işte bu da öyle: Ağaçların, taşların ve kurbağaların dilini de bir günde öğrenemezsiniz. Ağaçça, Taşça ve Kurbağaca son derece karmaşık dillerdir. Kelimelerden oluşmazlar. İşaretler, sesler, hareketler ve hatta rüyalardan meydana gelirler. Bugün çoğu insan ağaçlarla konuşmıyor; fakat animistler bunun ağaçların konuşamamasından değil, insanların ağaçların dilini unutmasından kaynaklandığını söyleyecektir.

Bugün çoğu insan, biz insanların dünyadaki en önemli şey olduğuna inanıyor ama animistler tüm ruhların eşit olduğunu düşünürler. İnsanlar ağaçlardan, mamutlar ya da kurbağalardan daha önemli değildir. Dünyada herkesin bir yeri vardır ve hiç kimse tüm dünyayı yönetecek güce sahip değildir. Animistler büyük tanrılara fazla önem vermezler. Konuştukları, yakınlarındaki küçük ruhlardır. Tepenin üstündeki ceviz ağacından bir şey isteyecekseniz, tüm ağaçların tanrıçasıyla veya göklerdeki yüce tanrıyla değil, o ağaçla konuşmanız gerekir. Çok mantıklı. Aynı kardeşinizden çikolatasını sizinle paylaşmasını rica ettiğinizdeki gibi; kardeşler tanrıçasıyla değil, kardeşinizle konuşmanız lazım!

Animistler için dünyaya hâkim olan kurallar, büyük bir tanrı tarafından gönderilmemiştir, dünyadaki tüm ruhların özgür fikir birliğinden doğmuştur. İnsanlar, ağaçlar, kurtlar ve periler herkesin nasıl davranması gerektiğini hep beraber kararlaştırmıştır.

Son tahlilde, yine de atalarımızın yaptığından emin olduğumuz, hakkında çok fazla şey bildiğimiz tek bir şey var: Dünyanın en büyük hayvanlarının neredeyse hepsini yok ettiler.

Tüm Hayvanlar Nereye Kayboldu? Denizin Dibine

Başlangıçta insanlar dünyanın her yerinde değil, sadece bazı bölgelerinde yaşardı. Sapiens atalarımız Afrika'da, Neandertaller Avrupa ve Ortadoğu'da, Denisovalılar Asya'da ve Flores adasının cüceleri de Flores adasında yaşardı.

Dünyanın diğer birçok bölgesinde hiç insan yoktu. Amerika ve Avustralya'da, Japonya, Yeni Zelanda, Madagaskar ve Hawaii gibi adalarda hiç insan yoktu. Çünkü insanlar iyi yüzücüler değildi. Zaman zaman anakaraya çok yakın olan Flores gibi adalara ulaşabiliyorlardı ama açık denizi geçip Avustralya veya Hawaii gibi yerlere gidemiyorlardı.

Sapiens atalarımız 70 bin yıl önce Afrika'yı terk ettiklerinde, her yöne yürümeye başladılar. Neandertallerle karşılaştıkları Avrupa'ya; Denisovalılarla tanıştıkları Asya'ya, dur durak bilmeden, Asya'nın en uç noktasına dek yürüdüler... ta ki gidecek bir yer kalmayana dek. Fakat bu durum onları durduramadı, çünkü akıllarına muhteşem bir fikir gelmişti. Oyunların suda yüzdüğünü biliyorlardı; kütükleri birbirine bağlayarak salları yaptılar, ağaç gövdelerini oyarak kanolar yaptılar ve denize açıldılar.

Bu inanılmaz bir başarıydı. Yaşamları karada başlayan ama denizde yaşamaya evrimleşen bazı hayvanlar var. Mesela balinaların eski ataları, iri bir köpekten daha büyük

olmayan kara hayvanlarıydı. 50 milyon yıl önce bu köpek benzeri hayvanlar, zamanlarının bir kısmını nehir ve göllerde balık ve diğer küçük deniz canlılarını avlayarak geçirmeye başladı.

Bilim insanları Pakistan'da bu hayvanlardan birinin iskeletini keşfetti ve ona Pakicetus ismini verdi. Pakicetus'un torunları suda yaşamaya adapte oldular, her geçen gün nehir ve göllerde daha fazla zaman geçirmeye ve nadiren karaya çıkmaya başladılar. Yürümek için gerek duymadıkları ayakları küçüldü, küçüldü ve birer palete dönüştü. Kuyrukları daha iyi yüzebilmeleri için büyüdü ve genişledi. Sonunda bu hayvanlar yüzüp denize açıldılar, karayı bir daha dönmek üzere terk ettiler ve tüm hayatlarını derin okyanuslarda geçirmeye başladılar. Bedenleri devasa balinalara evrimleşene dek durmadan büyüdü.

Bu süreç milyonlarca yıl aldı. Hayvanların hiçbiri kendi yaşamları boyunca değişimi hissetmedi. Kimse hayatına küçük bir kara hayvanı olarak başlayıp okyanusta yaşayan kocaman bir balina olana dek büyümedi. Kimse çeyrek balina veya yarım balina olduğunu hissetmedi. Balinaların aksine Sapiens, denizleri aşmak için bedeninin evrim geçirmesini beklemek zorunda kalmadı; sadece yeni aletler icat etti.

Paletler geliştirmediler, tekneler yaptılar. Ve bu iş milyonlarca yıllarını almadı, sadece birkaç nesil boyunca uğraştılar.

Sapiens tekne yapmayı öğrendiğinde, kıyıdan görebildikleri adalara kürek çektiler. Sonra daha uzak adalara ulaşana dek bir adadan diğerine geçtiler. An geldi uzaklarda başka ada göremez oldular. Yoksa burası dünyanın sonu muydu?

Ama burada da durmadılar. Belki bazı cesur ve maceraperest insanlar, ufuk çizgisinin ardında saklanan başka adaların da olabileceğini söylediler. “Başka adaların da olduğunu nereden biliyorsunuz,” diye sordu temkinli arkadaşları, “onları görmediniz ki.” “*Asıl siz başka ada OLMADIGINI nereden biliyorsunuz,*” diye cevap verdi diğerleri, “*oraya hiç gitmediniz ki.*”

Her şeye rağmen bir grup insan risk almaya ve bilinmeze yelken açıp neyle karşılaşacaklarını görmeye karar verdi. Sal ve kanolarına, mümkün olan en fazla yemek ve suyu yükleyip, kürek çekmeye başladılar. Çektiler, çektiler, yola çıktıkları ada gözden kayboluncaya kadar kürek çektiler ... ama ufukta yeni bir ada göremediler. Su ve yemekleri tükeniyordu. Daha ileri giderlerse geri dönmelerine yetecek kadar erzakları kalmayabilirdi. O teknelerden birinde olsaydınız ne yapardınız?

Maceraperestlerden bazıları bunun çok tehlikeli olduğunu, geri dönmeleri gerektiğini düşündü. Diğerleri devam etmek istedi. Belki aralarından biri, üstlerinde uçan bir kuş gördü ve, “Bu kuş bir yerlere gidiyor olmalı, öyleyse kara yakında!” diye düşündü. Ve kürek çekmeye devam ettiler. Çektiler. Çektiler.

Sonunda Avustralya'ya vardılar. Bu, yaklaşık 50 bin yıl önceydi. Avustralya'ya ulaşan ilk insanların yolculuğu, tarihteki en önemli olaylardan biriydi. Colombus'un Amerika'yı keşfi veya Neil Armstrong ve arkadaşlarının Ay'a gidişinden bile daha önemliydi. İnsanların Avustralya kumsallarına ayak bastığı ilk an, dünyadaki en tehlikeli hayvana dönüştükleri andı; Dünya gezegeninin hâkimi olmuşlardı. O zamana dek insanlar, çevreleri üzerinde nispeten küçük bir etkiye sahipti ama o andan itibaren dünyayı tamamen değiştirmeye başladılar.

Yeni evlerini keşfe çıktıklarında, türlü türlü devasa ve garip hayvanla karşılaştılar. O zamanlar Avustralya'da sadece bugün bildiğimiz kangurular yoktu. Boyu iki metreye ulaşan ve 200 kilogram ağırlığındaki dev kangurular da yaşıyordu. Bu kangurular, bir çeşit aslan-kanguru olan, aynı zamanda keseli aslan diye de adlandırılan, thylacoleolar tarafından avlanıyordu. Keseli aslan, bir aslan gibi büyük ve vahşiydi ama yavrularını tıpkı bir kanguru gibi kesesinde taşıyordu. Genyornis denilen, uçamayan devasa kuşlar, Avustralya ovalarında mekik dokuyordu. İnsanlardan daha büyüktüler ve yumurtaları o kadar kocamandı ki, sadece bir yumurtayla bile devasa bir omlet yapabilirdiniz!

Dev koala ayıları ormanlarda yaşıyordu, ejderha benzeri kertenkeleler güneşte ısınıyor ve çimenlerin arasından 5 metrelik yılanlar kayıp geçiyordu. Bu yılanlar bir seferde üç çocuk yese bile muhtemelen doymazdı!

Hepsinin arasındaki en büyük hayvansa 3 ton ağırlığında ve bir arazi aracı boyutlarındaki diprotodondur.

Sapiens Avustralya'ya ulaştıktan kısa bir süre sonra, tüm bu devasa hayvanların ve birçok küçük hayvanın nesli tükendi. Nesli tükendi demek, tamamen yok oldular demektir... hepsi, tamamen, anlamıyla. Ama neden?

Eğer kötü bir şeye sebep olduysanız, genellikle başka birini suçlamaya çalışırsınız. Salonda top oynarken annenizin en sevdiği vazoyu kırdınız mı hiç? Tabii canım, vazoyu kedi kırdı! İşte aynı şekilde, bazı insanlar Avustralya'daki hayvanların neslinin, o bölgede yaşanan iklim değişikliği yüzünden tükendiğini iddia ettiler. Hava soğumuştur ve daha az yağmur yağıyordu, bu yüzden de hayvanlara yeterli miktarda yiyecek kalmadı ve sonuçta yok oldular.

Şimdi, buna inanmak oldukça güç. 50 bin yıl önce Avustralya'da iklim değişikliği yaşandığı doğru, ama bu büyük bir değişiklik değildi. Zaten bu dev hayvanlar, Avustralya'da milyonlarca yıldır yaşıyordu ve daha önceki iklim değişikliklerinde hayatta kalmayı başarmışlardı. Niçin, tam da insanlar oraya ayak bastığında ortadan kayboldular? Hadi, dürüst olalım: En makul açıklama, onları bu sona Sapiensin götürdüğüdür.

Peki eski Sapiensler ne yaptı da böylesi bir felakete yol açtı? Silah ve bombaları yoktu. Araba ve kamyon kullanmıyorlardı. Şehirler ve fabrikalar inşa etmemişlerdi. Ellerindeki tek şey taştan aletlerdi.

Fakat üç şeyi başarmışlardı:

- ***İş birliği yapıyorlardı,***
- ***Avlarını gafil avlıyorlardı ve,***
- ***Ateşi kontrol ediyorlardı.***

Sapiens ava, iş birliği yapabildiği kalabalık bir grupla çıkardı. Dev diprotodon, sadece bir keseli aslanla mücadele edebilir ama kendisini yirmi kurnaz Sapiensten koruyamazdı. Daha da önemlisi, Sapiens keseli aslanın aksine, türlü yollarla bilgi paylaşımı yapabiliyordu. Bir kabile, diprotodonları avlamak için yeni bir numara bulduğunda, bu yeni yöntemi diğer bütün gruplarla paylaşabiliyordu. Genyornis kuşlarının yumurtalarını nereye bıraktığını bir kişi öğrendiğinde, kısa zamanda çevredeki herkes bu bilgiyi ediniyordu.

Sapiens henüz Afrika ve Asya'da yaşarken grup halinde avlanmayı ve bilgi paylaşımı yapmayı öğrenmişti. Avustralya'ya geldiklerinde önemli bir şey elde ettiler: gafil avlama becerisi. Afrika ve Asya'da insanlar iki milyon yıllık yaşamları boyunca, avlanma yöntemlerini adım adım geliştirdiler. Başlarda Afrika ve Asya'daki hayvanlar, insanları çok dert etmemişti ama zamanla onlardan korkmayı öğrendiler. Sapiens kalabalık gruplar halinde iş birliği yapma becerisini geliştirirken, Afrika ve Asya'daki hayvanlar insanlardan uzak durmaları gerektiğini çoktan öğrenmişti. Ellerinde sopalar olan iki bacaklı maymunların, tehlike demek olduğunu biliyorlardı:

Kaçsan iyi olur, hem de çok hızlı koşarak! Ama Avustralya'daki hayvanların insanlara uyum sağlamaya vakitleri olmamıştı.

İnsanlar, dışarıdan bakınca pek de tehlikeli görünmezler. Vücutlarımız kaplanlar gibi iri ve kaslı değil, yırtıcılar gibi uzun ve keskin dişlerimiz yok, gergedanlarınkı gibi kocaman boynuzlarımız yok ve çitalar gibi hızlı koşmıyoruz. Dolayısıyla Avustralya diprotodona bu iki ayaklı maymunları ilk kez gördüğünde, şöyle bir bakıp omuz silker ve yaprakları çiğnemeye devam ederdi. Bu garip, yeni yaratıklar tehdit gibi görünmezdi. Bir diprotodona zarar vermeleri mümkün olabilirdi ki?

Gerçek şu ki, insanlar zaten dünyadaki en ölümcül hayvanlardı. Tüm aslanlardan ve 5 metrelik yılanlardan çok, çok daha tehlikeliydiler. Aslında bir Sapiens elbette bir yılan veya

aslandan daha az tehlikelidir, ama 100 Sapiens beraber çalıştığında aslanların ve yılanların asla yapamayacağı şeyleri başarabilirler.

Kulağa tuhaf gelse de korkmayı öğrenmek zaman alır. Korkunun genellikle otomatik olarak hissettiğimiz bir şey olduğunu düşünürüz değil mi? Size korkunç gelen şeyleri düşünün. Sizce hangisi daha korkunç, tüylü kocaman bir örümcek mi, yoksa araba mı? Siz de diğer insanlar gibiyseniz, üzerinize doğru sürünerek gelen tüylü kocaman bir örümcek gördüğünüzde, ardınıza bakmadan kaçarsınız. Belki, "Aaaaaaa! Örümceek!" diye bile bağırırsınız. Ama araba gördüğünüzde kaçmazsınız. Neden? Arabalar her yıl bir milyondan fazla insanın ölümüne sebep oluyor... buna kıyasla örümcekler, neredeyse kimseyi öldürmüyor.

Ama örümcekler Taş Devri'nden beri etraftayken, arabalar sadece bir yüzyıl kadar önce icat edildi. Yani insanların örümceklerden korkmayı öğrenmek için yeterli vakitleri vardı ama arabalardan korkmayı öğrenemediler. İşte zavallı diprotodonlara da bu oldu. Büyük tüylü örümceklerden belki onlar da korkuyorlardı ama etraflarındaki en tehlikeli şeyden, insandan korkmadılar.

Yani insanlar iş birliği yaptı, hayvanları gafil avladı ve diğer becerilerini de kullanıp ateşi kontrol ettiler. Sapiens Avustralya'ya ulaştığında, istediği yerde istediği zaman ateş yakmayı çoktan öğrenmişti. Tuhaf hayvanlarla dolu sık bir ormana girdiklerinde hayvanları birer birer avladılar ama onları kovalayan kızgın bir diprotodon tarafından ezilme riskini göze almadılar. Bunun yerine ateşi kullandılar, tüm ormanı yakıp kül ettiler.

Ormanın kenarında, yangından kaçan hayvanların onlara, kurdukları tuzağa doğru gelmesini beklediler. Hatta belki de sadece ormanın yanıp kül olmasını beklediler, alevler söndüğünde, geriye bir sürü kavrulmuş diprotodon ve kanguru kalıyordu.

Sapiens Avustralya'nın dev hayvanlarını işte böyle yok etti. Biri bile hayatta kalamadı. Avustralya'yı baştan sona etkilediler, bunu ilk kez yapıyorlardı; insanlar dünyanın bir bölümünü ilk kez kökten değiştiriyordu.

Amerika'nın Keşfi

Kötü alışkanlıkların en önemli özelliği, onlardan kurtulmanın çok zor olmasıdır. Nereye giderseniz gidin, peşinizi bırakmazlar. Ne yazık ki atalarımız da bu durumdan kaçamadılar. Avustralya'nın büyük hayvanlarını yok etmek, yaptıkları ilk büyük şeydi. İkincisiyse Amerika'daki hayvanların neslini tüketmek oldu.

Amerika'ya ulaşmak Avustralya'ya gitmekten daha zordu. Amerika, Afrika'dan devasa Atlantik okyanusuyla, Asya'dansa daha da devasa Pasifik okyanusuyla ayrılır. Sadece Amerika'nın Alaska denilen en kuzey ucu, Asya'nın Sibiryası isimli kuzey ucuna yakındır. Doğrusu 10 bin yıl kadar önce deniz seviyesi o kadar düşüktü ki, Sibiryadan Alaska'ya kadar yürüyebilirdiniz, yani suyu geçmek zorunda kalmazdınız.

Fakat kutup bölgesinde hava çok soğuktu. Sibiryanın kuzeyinde kış aylarında sıcaklık -50 °C'ye ulaşıyordu ve bazen güneş günlerce doğmuyordu. Kar ve buza alışkın en güçlü Neandertaller ve Denisovalılar bile, Kuzey Sibiryada hayatta kalamazdı, bu yüzden Amerika'ya ulaşamadılar.

Sonra Sapiens atalarımız çıkageldi. Güneşli Afrika'dan geliyorlardı, bu nedenle de vücutları kutup sıcaklıklarına kesinlikle uygun değildi. Ama kuzeye, Sibiryaya göç ederlerken, hayatta kalmalarını sağlayacak türlü türlü şeyler icat etmişlerdi. Neandertallerin bazen kürklere sarındığını biliyoruz ama Sapiens iğneyi icat ederek, hayvan derilerini ve kürkleri kat kat dikmeyi ve onları sıcak tutan, yağmur geçirmez kıyafetler haline getirmeyi öğrendi. İğne hakkında pek düşünmeyiz ama tarihteki en önemli buluşlardan biridir. Eski Sapiens iğneyi icat etmeseydi, muhtemelen Amerika'ya gidemezdi.

Sapiens kuzeyde yaşayan, mamut gibi büyük hayvanları avlamak için sırtını büyük ölçekli iş birliklerine dayayabilirdi. Avladıkları her mamut, tıpkı bir süpermarket gibiydi. Çok fazla et ve yağları oluyordu, bazı mamutlar 12 tonu buluyordu! İnsanlar bu kadar eti bir oturuşa

Yiyemezdi, bu yüzden eti tütülemeyi veya buzda dondurarak saklamayı öğrendiler. Mamutların deri ve kürklerinden, vücut ısılarını korumaya yardım eden kıyafet ve ayakkabılar yaptılar. Büyük kemikleri barakaları destelemek için, küçükleri de el aletleri yapımında kullandılar.

Bu yüzden kış yaklaşırken, belki bütün bir Sapiens kabilesi mamut avlamak için bir araya geliyordu. Avdan sonra küçük gruplar etleri, deriyi ve dişleri paylaşıyorlardı. Her grup bunların yanı sıra mümkün olduğunca başka türden yiyecek ve odun da topluyorlardı. Kış geldiğinde insanlar mağaralara sığınıyor; güneş gözden kaybolduğunda ve kar fırtınaları araziye süpürürken insanlar mağaralarında kalıyor, harıl harıl yanan ateşin etrafında ısınıyorlardı.

Acıktıklarında mağaranın buzdolabı olarak kullandıkları en soğuk yerinden bir parça mamut eti alıp, ateşte pişiriyorlardı.

Elektrikle çalışan gerçek buzdolapları yoktu tabii, ama sıcaklıklar -50 C°'ye düştüğünde, her mağara doğal bir buzdolabıdır!

Günün birinde Sibirya'dan Alaska'ya geçtiler ve Amerika'yı keşfettiler ama tabii ki, Amerika'yı keşfettiklerini bilmiyorlardı. Mamutlar, balıklar ve insanlar, Alaska'nın sadece Sibirya'nın ötesinde bir yer olarak düşündüler.

Alaska'dan Amerika boyunca güneye doğru yürümeye devam ettiler. İlk zamanlar, kuzeyin uzak bölgelerindeki büyük hayvanları ve balıkları avlayıp yiyerek hayatta kaldılar. Sapiensler alışkanlıklarını kolayca değiştirebilirdi, Amerika'da tam da bunu yaptılar. Yeni bir bölgeye ulaştıkları anda, yerel bitkiler ve hayvanlarla ilgili ne var ne yok hemen öğrendiler; yeni numaralar geliştirdiler, yeni aletler icat ettiler ve yeni koşullara uyum sağladılar.

Sibirya'daki mamut avcılarının büyük-torunları artık Mississippi deltasının bataklıklarında yaşıyordu. Artık mamut derisinden uzun mantolar giymiyor, onun yerine neredeyse çıplak dolaşıyorlardı. Donmuş tundralarda mamut sürülerinin peşine düşmüyor, nehirde balık tutmak için ağlar yapıyorlardı. Mamut etinin tadını unutmışlardı, artık yengeç yemeyi seviyorlardı. Belki artık Aslan Adamın ruhuna inanmıyorlardı; bataklıkların derinliklerinde yaşayan Timsah Adamın ruhuyla ilgili hikayeler anlatmaya başlamışlardı.

Büyük Bela

Ölenlerin neden özellikle büyük hayvanlar olduğunu merak ediyor musunuz? Niçin küçük kunduzlar ve tavşanlar hayatta kalırken mamutlar, megatheriumlar ve dev kunduzlar yok oldu? Bunun kaç nedeni var.

İlk neden, Sapiensin toplu avlar düzenlerken küçük hayvanlar yerine büyükleri hedeflemesiydi; düzinelerce avcuyu sadece birkaç küçük tavşanın peşinde koşturmakla ikna edemezsiniz! 10 tavşanı 50 kişiye bölüştürürseniz, kimseye doğru düzgün et kalmaz... ama sadece bir tane mamut avladığınızda herkes doyar. Yani, o büyük çabaya değirdi.

İkinci neden, tavşan gibi küçük hayvanların en iyi savunmasının saklanmak olmasıdır; bir tavşan siz nereye kaybolduğunu anlayamadan bir deliğe girebilir veya bir çalının altında sessizce gizlenebilir. Mamutların saklanması çok daha zordur. Tabii ki büyük hayvanlar avcılardan korunmak için saklanma becerilerine değil, boyutlarına güvenirlere. Bir mamut kurttan ya da kartaldan saklanmaz, çünkü onların saldıramayacağı kadar büyüktür. Ama tehdit bir grup Sapiensten geliyorsa, cüsseleri onları koruyamaz. Hatta tam tersine, büyük hayvanlar insan avcılar için son derece ilgi çekicidir. İşte bu yüzden büyük hayvanların başı büyük derde girer.

Son nedense, büyük hayvanların sayılarının diğer hayvanlara kıyasla daha az ve üreme hızlarının daha yavaş olmasıdır. Bir bölgede, 1000 mamuttan oluşan bir topluluğun yaşadığını varsayalım. Her yıl 12 mamut doğar ve 10 mamut yaşlılıktan, hastalıktan veya kazalar yüzünden ölür. Böylece mamut popülasyonu her yıl 2 kişi artar. Sonra Sapiens gelir ve mamutları avlamaya başlar.

Yılda sadece 3 mamut avlasalar bile denge bozulur. Bu durumda mamut popülasyonu her yıl birer birer düşer. Hesabı siz yapın: Başlangıçta 1000 mamut var ve her yıl bir tane azalıyorlar, mamutların neslinin tükenmesi ne kadar sürer? Ve son kalan mamutu yalnızlığın onu ne kadar üzdüğünü düşünün.

Tavşanların hikayesi bambaşka. Benzer koşullara sahip bir bölgede, çok hızlı üreyerek 100 bin tavşanlık bir nüfusa ulaşabilirler. Her yıl binlerce tavşan bebek doğar. Yani insanlar bir sürü tavşan avlasa da tavşan popülasyonu hiç azalmaz. Dolayısıyla bir sürü insan ve tavşan hayatta kaldı ama mamutlar yok oldu.

Mamutların neslinin tükenmesi birçok hayvan ve bitki türünü etkiledi. Hayatın son derece önemli bir diğer kanunu şudur: hayvanlar ve bitkiler birbirine bağlıdır, dolayısıyla bir canlı türünün başına bir şey geldiğinde, diğerleri de etkilenir. Bu kanun sizin için de geçerlidir. Çevrenizdeki birçok hayvan ve bitkiyi etkilersiniz. Belki otobüs durağına yürürken yaban otları çiğnersiniz. Belki durağa giderken kurabiye de yersiniz ve aranızda dökülen kırıntılardan, karıncaların ve serçelerin yiyebileceği bir patika çizersiniz. Belki odanızın tavanından sarkan örümcek ağlarını temizlersiniz. Başka bir şehre taşındığınızda önceden yaşadığınız yerdeki otlar ve örümcekler muhtemelen çok sevinir ama karıncalar ve serçeler bu durumdan hiç hoşlanmaz.

Bitkiler olmazsa onlarla beslenen tavşan gibi hayvanlar da ölür. Tavşanlar ölürse tilki gibi, tavşan yiyen hayvanlar da ölür. Tüm arıları öldürürseniz, tilkiler de ölecektir.

Mamutların nesli tükendiğinde, kış aylarında kar ve buzu küreyip otları yüzeye çıkarabilecek kadar güçlü bir hayvan kalmamıştı. Dolayısıyla diğer hayvanlar yiyeceğe ulaşamadı. Kış aylarında donan otlar yenmediğinden, bahar geldiğinde yeni bitkilerin yetişmesi zorlaştı. Bir önceki senenin ölmüş bitki örtüsünün altında sıkıştılar. Böylelikle hayvanların yiyebileceği daha da az şey kaldı. Bu yüzden Mamutların neslinin tükenmesi, kutup tavşanları ve kar tilkilerini de sıkıntıya sokmuş oldu.

Sapiens bunların hiçbirini bilmiyordu. Sapiensle ilgili sorun kötü kalpli olmaları değil, yaptıkları işte çok iyi olmalarıydı. Mamut avlamaya başladıklarında, bu işi o kadar iyi yaptılar ki hiçbir mamut hayatta kalamadı. Bu yüzden Kanada geyiği avlamaya başladılar. Ama bu işte de çok iyiydiler ve kısa sürede Kanada geyikleri de yok oldu.

Arkeologlar dünyanın dört bir yanında yaptıkları kazılarda hep aynı hikayeyle karşılaştılar. Yeryüzünün derinlerinde, birçok hayvan türüne dair kanıtlar buldular ama Sapiense dair hiçbir şey çıkmıyordu. Yüzeye biraz daha yakın katmanlarda, Sapiense dair ilk kanıtlara ulaştılar: insan kemiği, dişi veya bir mızrak ucu. Daha da yukarıdaki bir katmanda bir sürü insan kalıntısı bulundu, ama burada da bir zamanlar o bölgede yaşayan hayvanlara dair hiçbir iz yoktu.

Yani ilk katman: bir sürü hayvan var, Sapiens yok. İkinci katman: Sapiens ortaya çıkıyor. Üçüncü katman: bir sürü Sapiens var, hayvan yok.

Bu, Avustralya'da böyle oldu. Amerika'da, Asya'da ve Avrupa'da böyle oldu. Ve insanların keşfettiği Madagaskar gibi adalarda da böyle oldu.

Milyonlarca yıl boyunca Madagaskar dünyadan yalıtılmıştı, bu sayede burada, gorillerden bile daha büyük, dev lemurlar gibi eşsiz hayvanlar gelişti. Üç metre uzunluğunda ve neredeyse yarım ton ağırlığında, uçamayan dev devekuşlarına benzeyen fil kuşları vardı. Bunlar dünyanın en büyük kuşlarıydı, arka bahçenizde görebileceğiniz türden kuşlar değillerdi. Bu fil kuşları ve dev lemurlar Madagaskar'ın diğer büyük hayvanları gibi 1.500 yıl önce, tam da ilk insanlar adaya ayak bastıktan sonra aniden ortadan kayboldu.

Pasifik okyanusundan Akdeniz'e uzanan binlerce adada aynı felaket yaşandı. En küçük adalarda bile arkeologlar, yaşamlarını binlerce yıldır sürdüren ve ardından insanların gelmesiyle nesli tükenen kuşlar, böcekler ve salyangozlara dair kanıtlar buldular.

Bugün sadece, anakaradan oldukça uzaktaki birkaç ada insandan yalıtılmış kalabildi ve o adalarda hâlâ bazı çok ilginç hayvanlar yaşıyor. Bu adaların en iyi bilinen örneği, dev

kaplumbağalara yuva olan Galapagos adaları. Avustralya'nın diprotodonları gibi, bu devler de insanlardan korkmuyor.

Eğer kaç hayvan türünün neslinin tükenmesine neden olduğumuzu anlayabilirsek, belki hâlâ yaşayan türleri korumak için daha fazla çaba gösteririz. Dikkatli olmazsak, atalarımızın mamut ve diprotodonlara yaptığı gibi, biz de aslanların, fillerin, yunusların ve balinaların yok olmasına neden olabiliriz. Dünyada sadece biz, evcil hayvanlar ve çiftlik hayvanları kalır. Ortalıkta hiç vahşi büyük hayvan kalmaz.

Süper Gücünüzü Kullanın!

Bin yıl önce balinalar, derme çatma ahşap tekneleri ve ahşap mızraklarıyla avlanan küçük balıkçı grupları tarafından avlanırdı. Balinalar bu teknelerden kaçabilir, hatta onları kırıp batırabilirdi. Ama modern çağda insanlar, yeni bir iş birliği yöntemi geliştirdi: Şirketler kurmaya başladılar.

McDonald's gibi şirketlerden bahsettiğimizi hatırlıyor musunuz? McDonald's burger ve patates kızartması yapar, bazı şirketlerse balina avcılığı yapar. Bu şirketler demirden yapılmış büyük gemiler alır, onları okyanusu tarayan sonarlarla ve uzun menzilli güçlü silahlarla donatır. Balinalar onlardan kaçamaz, hiçbir yere saklanamaz ve gemileri batıramaz. Üstelik bir gemi batsa ve içindeki insanlar boğulsa bile şirket, yeni bir gemi alıp yeni tayfa toplar. Balinalar şirketleri batıramaz, çünkü şirketlerin varlığından bile haberleri yoktur. Kendinizi, görmediğiniz, duymadığınız, koklayamadığınız, sadece başka bir hayvanın hayal gücünde var olan bir şeyden nasıl koruyabilirsiniz ki?

Şirketler her geçen gün daha fazla balina avladı ve daha çok para kazandı. Bundan 50 yıl önce mavi balinalar da tıpkı mamutlar gibi neredeyse yok oluyordu. Ne şanslıyız ki bazı insanlar neler olduğunu fark edip, balinaları korumak için harekete geçti. Onlar insan oldukları için paranın ne anlama geldiğini ve şirketlerin nasıl işlediğini biliyorlardı, böylece ne yapacaklarını da bildiler. Gazetelere mektuplar, politikacılara dilekçeler yazdılar ve protesto gösterileri düzenlediler. İnsanlara balina avcılığı yapan şirketlerin ürünlerini almamalarını söylediler ve hükümetlerden balina avcılığını yasaklamalarını talep ettiler. Bunları yapanların büyük bir kısmı henüz çocuktı.

O çocuklardan biri 11 yaşındaki Amerikalı, Kenneth Gormly'di. 1968'de bir gün, balina sürüsünün etrafını saran bir grup balıkçı teknesi gördü. Balinaların yerini tespit edip onları tuzağa düşürmek için çelik ağlar, dalgıçlar, hatta bir deniz uçağı kullanıyorlardı. Balina sürüsünde, yanında bebeğiyle bir anne balina da vardı. Anne balina yakalandıkları çelik ağı delip kaçmanın bir yolunu bulmuştu ama ağ vücudunu kesmişti, kan kaybediyordu. Bebek balina annesinin peşinden gidememiş, ağın içinde kalmıştı. Kenneth, anne ve bebeğinin birbirine nasıl seslendiğini duydu, balıkçıların bebeği tekneye nasıl çektiklerini gördü. Bebek balina ağladı, annesine seslendi, anneyse tekneyi takip etti ama bebeğini kurtaramadı.

Kenneth duyup gördüklerine çok üzüldü, eve döndüğünde tüm hikâyeyi yazdı ve yerel bir gazeteye gönderdi. Gazete hikayesini yayımladı, hatta sonra halka açık bir toplantıda okundu. Kenneth'in yazdıklarını duyan yetişkinler, balinaların nasıl acılar çektiğini, o an anladılar.

Daha bir sürü makale, bir sürü mektup yazılması, protesto gösterileri düzenlenmesi gerekti, zaman aldı ama sonunda baskılar işe yaradı: Dünyanın tüm hükümetleri kanunlar çıkardı ve balina avcılığını yasaklayan anlaşmalar imzaladılar. Mavi balinalar, en azından bir süreliğine, kurtulmuştu. Ama bugün mavi balinalar ve daha birçok hayvan türü tehlike altında. Kendilerini koruyamazlar. Gazetelerde makaleler yazamaz, mektuplar gönderemez veya hükümetlere baskı kuramazlar. Siz yapabilirsiniz. Şirketlerin nasıl çalıştığını anlayıp, sosyal medyada etkileyici bir hikâyenin nasıl yazıldığını veya nasıl protesto gösterisi düzenlendiğini öğrenerseniz, balina ve diğer hayvanları kurtarmaya yardım edebilirsiniz. Balinaların bakış açısından, siz neredeyse bir sürü muhteşem şey yapabilen bir süper kahraman olursunuz.

Dünyanın En Tehlikeli Hayvanı

Biz insanlar, işte böyle dünyanın hâkimi olduk. Ve diğer hayvanların kaderini bu şekilde elimizde tutuyoruz.

İnsanlar ilk şehri inşa etmeden, tekerleği icat etmeden ve yazmayı öğrenmeden önce bile tüm dünyaya yayılmış ve büyük kara hayvanlarının yarısını yok etmişti.

İnsanlar gezegenimizin tarihinde, tüm kıta ve adalara ulaşip dünyayı tek başına değiştirmeyi başarabilen tek hayvandır.

Atalarımız tüm bunları eşsiz yetenekleri sayesinde yaptılar: Hikayeler yarattılar ve geniş kitlelerce iş birliği yaptılar. Bizim türümüzü Neandertallerden, aslan ve fillerden daha güçlü yapan budur. Bu becerimiz, bizi dünyanın en tehlikeli hayvanı yapmıştır.

Artık atalarımızın hikayesini biliyorsunuz. Neden gecenin bir vakti yatağınızın altında bir canavar olmasından korkarak uyandığınızı, neden kamp ateşinden çıkan kıvılcımları izlemekten bu kadar hoşlandığınızı ve sizin için hiç sağlıklı olmadığı halde, neden çikolatalı kocaman bir pastayı yemek istediğinizi biliyorsunuz.

Öte yandan biliyorsunuz ki, hâlâ bilmediğimiz çok fazla şey var. Neandertallerin o kocaman beyinleriyle neler yaptıklarını bilmiyoruz. Sapiens ve Neandertallerin ara sıra birbirine âşık olup olmadığını, Taş Devri'ndeki ailelerin yapısının nasıl olduğunu bilmiyoruz. O zamanlarda insanların inandıkları dinlerin olup olmadığını bilmiyoruz.

Daha birçok soru var. Bu kitap atalarımızın nasıl dünyanın en güçlü hayvanı olduğunu açıkladı; dünyanın dört bir yanına yayılmalarının, Neandertallerin, Denisovalıların ve diğer insan türlerinin ortadan kaybolmasına nasıl sebep olduğunu ve yeryüzündeki hayvan türlerinden çoğunu nasıl yok oluşa sürüklediğini anlattı. Bunlara rağmen atalarımız o dönemlerde hâlâ arabalar, uçaklar ve uzay gemileri yapamıyordu. Yazı yazmayı bilmiyordu. Tarlaları ve şehirleri yoktu. Buğday yetiştirip ekmek bile yapamıyorlardı. Peki, tüm bu şeyleri yapmayı nasıl öğrendiler?

İşte bu bambaşka bir hikâye...

KAYNAKÇA

Durdurulamayan İNSANLIK

Dünyanın Hakimiyetini Nasıl Ele Geçirdik? “Unstoppable Us: How we took over the World?”

Yuval Noah HARARI

Çeviri: Çiğdem ŞENTUĞ

Kolektif Kitap. 1. Baskı: Ekim 2022 (172 sayfa)

